

КОНЦЕПЦІЯ ДЕСТРУКТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В ДРАМАТУРГІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Катерина Годік,

кандидатка філологічних наук, молодша наукова співробітниця відділу компаративістики Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (м. Київ, Україна)

Стаття присвячена дослідженню драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки. Твір розглядається в межах концепції людської деструктивності. Особлива увага в статті звертається на особливості зображення модерного героя, його роль у становленні творчої особистості. Проаналізовано особливості взаємодії людини і деструктивного соціуму. Виявлено чинники деструкції, її причини та наслідки. При розгляді твору враховано фольклорні традиції змалювання міфічних істот, їх вплив на людину.

Ключові слова: деструктивна особистість, драма-феєрія, трансформація, відносини «свій»-«чужий».

Abstract. The article is devoted to the study of the drama extravaganza «The Forest Song» by Lesya Ukrainka. The work is considered within the concept of human destructiveness. Particular attention in the article is paid to the features of the image of the modern hero, his role in the formation of a creative personality. Peculiarities of human interaction and destructive society are analyzed. The factors of destruction, its causes and consequences are revealed. When considering the work, the folklore traditions of depicting mythical creatures and their influence on man are taken into account.

Key words: destructive personality, drama-extravaganza, transformation, relations «friend» or «foe».

В українській літературі існує чимало постатей, без яких неможливе розуміння її панівних концептів, символів, тенденцій. Однією з таких є Леся Українка. Ця постать є однією з центральних в українському літературному процесі. Саме в її творчості розроблено чимало світових сюжетів, серед яких біблійні (драма «Одержима»), класичний сюжет про Дон Жуана («Камінний господар»), а також чимало інших. Однак найбільшу цікавість у дослідників сьогодні викликають ті твори, які пов'язані з фольклорними сюжетами. Саме такою є драма-феєрія «Лісова пісня». Сьогодні цей твір широко досліджується, його ставлять в кращих українських театрах (в тому числі, театр ім. І. Франка). Саме цим зумовлюється актуальність його нового наукового перегляду.

Творчість Лесі Українки досить добре вивчена українськими літературознавцями. До неї зверталися у свої розвідках Т. Гундорова, Н. Зборовська, А. Матющенко, С. Павличко, Я. Поліщук та багато інших. Інтерес до цієї постаті не вщухає і сьогодні. Певні аспекти творчості Лесі Українки вимагають актуалізації і перегляду з точки зору сучасної методології та нових концептів. І в цьому дослідженні це буде зроблено в аспекті людської деструктивності (цей феномен було описано в моїх попередніх роботах).

Мета статті: дослідити концепцію людської деструктивності, втіленої в драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». Реалізація цієї мети передбачає виконання низки завдань: проаналізувати персонажів згаданого твору, зіставити їх із загальними рисами деструктивного світогляду, визначити особливостями його втілення на прикладі конкретних персонажів.

Об'єктом цього дослідження є драма-феєрія «Лісова пісня». Предметом є концепція деструктивної особистості, що втілена в згаданому творі.

Перед тим, як перейти до аналізу «Лісової пісні» Лесі Українки, маю зробити кілька зауваг стосовно цього твору. Перше: представлену драму-феєрію необхідно аналізувати в аспекті модерної літератури. Так, Я. Поліщук про її героїв пише: «герой Лесі Українки виразно модерністичний – він не тільки не розчиняється у життєвій містерії, не тільки не пливе за течією, але й афектовано протистоїть середовищу, пропонуючи йому власну ідеалістичну модель цінностей і діянь» [4, с. 149]. Саме цей аспект ми будемо враховувати при аналізі Мавки та зіставленні її з іншими персонажами драми.

Другий аспект стосується фольклорних елементів, висвітлених в творі. Варто зазначити, що при створенні «Лісової пісні» Леся Українка враховувала далеко не всі аспекти народної демонології. Так, мавки за Українською малою енциклопедією – це «лісові русалки... Як і всі русалки, вони люблять заманювати до себе стрічних і залоскочують їх до смерті» [3, с. 882]. В цій же праці зазначається, що мавки могли мати різне походження: «мавки – вкрадені чортами діти» [3, с. 882], «мавки просто ототожнюються з русалками, в яких обертаються дідчата втопленіці та втоплені діти» [3, с. 882], «душі померлих, ще не хрещених немовлят» [3, с. 882]. Таким чином мавок традиційно відносять до потойбічних духів, які можуть шкодити представникам світу живих. У Лесі Українки Мавка представлена зовсім інакше, вона навіть розглядається не як померла

нехрещена душа, а як донька Лісовика (те саме спостерігаємо в описі русалки). Також вказується, що вона має таку саму душу, як і решта героїв твору. Наведемо цитату, що в тексті належить Леву: *«От небіжчик дід казали: треба тільки слово знати, то й в лісовичку може уступити душа така саміська, як і наша»* [5]. Таким чином Мавку Лесі Українки ми можемо розглядати як втілення чистої душі, яка тягнеться до мистецтва, творчості. Якщо ж говорити про інших персонажів демонології, представлених в цьому творі (русалка, потерчата), то їх також зображено з певними викривленнями. Однак детально розбирати фольклорні мотиви драми-феєрії «Лісова пісня» в поданому дослідженні я не буду. це питання вимагає фахового розгляду. Я ж зосереджуся на іншій концепції, реалізованій в цьому творі.

Щодо концепту людської деструктивності (в моїх попередніх роботах його також було названо «бісовщиною»), то він був проаналізований в моїй кандидатській дисертації «Концепт «бісовщини» в творчості українських та російських письменників першої половини ХХ століття» [1]. Він має соціальну природу і виражається в потязі до заперечення моральних норм, відмови від творчості, орієнтації суто на матеріальні цінності. Представлений концепт можна використовувати для розгляду переважної більшості літературних творів, і драматургія Лесі Українки в цьому плані не є винятком.

Зробивши всі необхідні застереження, можемо перейти безпосередньо до розгляду персонажів драми-феєрії «Лісова пісня». Перше, що варто зазначити: у поданій драмі персонажі діляться на дві основні групи: представники деструктивного світогляду і носії чистої творчої душі. На текстуальному рівні вони поділені на дві категорії: люди, міфологічні істоти.

До деструктивної групи в цьому творі належить родина Лукаша – його мати, Килина. Умовно можемо зарахувати до цієї ж категорії інших жителів селища, які підтримують жінок у їхніх поглядах на життя, не засуджують вигнання Мавки з дому і подальший шлюб з Килиною. До категорії «бісівських» сил можемо зарахувати їх за низкою ознак. Серед таких:

- Відсутність співпереживання до істот, які не належать до «свого» соціуму. Так, мати Лукаша не просто не підтримує його відносини з Мавкою, а й намагається усіма можливими способами витіснити її з родини. При цьому вона не зважає ані на її почуття, ані на почуття власного сина.

- Деструктивність. Так, Килина не може дати раду власному господарству, а в той же час готова знищити цілий

ліс, аби збільшити власну ділянку: *«Та я б і цілий ліс продати рада/ або протеребити, — був би ґрунт, /як у людей, не ся чортівська нуца»* [5]. Таким чином цей персонаж бажає лише руйнувати все навколо. Те саме бачимо у матері Лукаша. Варто зазначити, що основним маркером деструктивної в цьому творі є якраз бажання зруйнувати природу, що тут і спостерігаємо: *«От сі баби зовсім не вмють жити/ як слід із нами, — цана продали,/зрубали дуба»* [5]. Саме така деструкція призводить до того, що міфічні істоти починають мститися родині Лукаша.

•Орієнтація на усталені традиції у соціумі. Тут мова йде виключно про побутову частину звичаїв (вбрання, порядок виконання сільськогосподарських робіт). Що ж стосується духовної частини, то вона ігнорується. Так, не бачимо поваги Килини по відношенню до її свекрухи (що традиційно для українського суспільства): *«Таж мали/ отут якусь задрипанку, — було вам /прийняти та прибрати хорошенько, /от і була б невісточка до мислі!»* [5].

•Заперечення творчості. Так, талант Лукаша сприймається оточуючими як щось зайве, неутилітарне. На підтвердження цього можна навести слова матері Лукаша: *«А чи не годі вже того грання?/Все грай та грай, а ти, робото, стій!»* [5].

На текстовому рівні також знаходимо підтвердження того, що деструктивні сили у «Лісовій пісні» перебувають саме поміж людей. Так, коли мати Лукаша порівнює Мавку з відьмою, Лев відказує їй *«Відьми живуть по селах»* [5]. Таким чином авторка акцентує увагу на тому, що саме від традиційного життя в селі йде загроза таланту людини.

До перехідного типу особистості належить Лукаш. З одного боку він має потяг до творчості, з іншого – перебуває під впливом власної матері. Саме вона схиляє його до деструкції, умовляючи покинути творчість, Мавку, почати жити звичайним бездуховним життям. В той же час інших представників його родини можна вважати такими, які пройшли повну трансформацію і вже не можуть повернутися до звичайного конструктивного світогляду.

Винятком можна вважати дядька Лева. Він є своєрідним посередником між царством людей та міфічних істот. Після його смерті Куць каже наступне: *«Жаль не пристав мені, а все ж я мушу/ признатися — таки старого шкода,/бо він умів тримати з нами згоду»* [5]. Для цього персонажа характерне розуміння природи русалок, мавок, лісовиків, людей, повага до творчості.

Істоти, які представляють потойбічний світ, традиційно шкідливий для людини, мають зовсім інші риси. Це готовність до самопожертви, цінування творчості, справжня духовна любов, співпереживання. Насамперед це простежується в життєвій позиції Мавки. Згадуючи цього персонажа у своїй розвідці, Я. Поліщук пише, що її (як і деяким іншим персонажам Лесі Українки) наділено такими рисами, як екстравертивність, саможертвна винятковість, месіанська воля [4, с. 148]. Мавка відмовляється від ідеї помсти за себе заради порятунку Лукаша. Інші міфічні істоти: потерчата, русалки, лісовик, злидні – відрізняються від центрального персонажа. Їм притаманні ті самі моральні якості, однак у дещо зредукованому варіанті. Так, вони мають потяг до помсти, можуть шкодити оточуючим. Але це частково пояснюється їхньою природою. Необхідно при цьому зауважити, що навіть в своїх шкідливих представники потойбічного світу часто керуються цілком конструктивними мотивами: прагнуть зберегти навколишнє середовище, захистити власних родичів тощо. Більш того, вони тримають угоду, укладену з дядьком Левом (чого не можуть виконати представники людської громади), тим самим підтверджують здатність дотримуватися моральних та етичних орієнтирів, нести відповідальність за власні чинки (що знову ж таки не притаманне людям в цьому творі).

Розгляд відносин цих двох груп у контексті відносин «свій»-«чужий» увиразнює згадані розбіжності. Так, можна спостерігати, як міфічні істоти, уособлення сили природи, можуть співпереживати як своїм, так і чужим. Що ж стосується людей із деструктивним типом свідомості, то вони цього позбавлені. І якщо всередині своєї соціальної групи вони конфліктують м'яко (що бачимо на прикладі домашніх суперечок Килини та матері Лукаша), то при зіткненні з представниками потойбічного світу їхні негативні риси загострюються. Більш яскраво виражається потяг до руйнування довкілля, жорстокість, байдужість до чужого горя. Що ж стосується Лукаша – людини, яка перебуває на межі однієї та другої групи, то в нього увиразнюються ті чи інші риси в залежності від того, на кого з персонажів він орієнтується. Так, при взаємодії з Мавкою він стає більш творчим. В ті ж періоди, коли він орієнтується на бажання власної матері, його творчість занепадає, сам Лукаш починає приймати жорстокі рішення, відмовляється від справжнього кохання. І це призводить до його особистісної деградації. А це

типовий результат впливу на людину деструктивної групи. Можна припустити, що через певний час Лукаш повністю перетвориться на типового представника свого селища. Його не буде цікавити світ міфічних істоті, він зможе легко нашкодити русалкам, потерчатам, адже буде розпізнавати їх як «чужих». Його ж моральна деградація не дасть змогу проявляти до інших істот доброту та співпереживання.

Отже, драма-феєрія Лесі Українки «Лісова пісня» є виразним прикладом того, як через розкриття відносин «свій-чужий» демонструється концепція деструктивної особистості. В цьому творі виразно простежуються той механізм, який використовує суспільство для позбавлення молодого людини творчості, перетворення її на типового споживача. Основним джерелом деструкції при цьому виступають не сторонні люди, а сім'я. Вона формується за цим принципом (мати самостійно вибирає Килину для Лукаша) і на ньому тримається (адже повернення до творчості в цьому випадку означає фактичну втрату сім'ї). І в цій ситуації єдиним способом для звільнення залишається самопожертва. Аналогічні мотиви простежуються й в інших творах Лесі Українки, зокрема, важливі вони для драми «Бояриня», «Одержима». Вони є перспективними для подальших досліджень.

Література

1. Годік К. О. Концепт «бісовщини» в творчості українських та російських письменників першої половини ХХ століття: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05. Київ, 2018. 201 с.
2. Кузьма О.Ю. Екзистенціальна модель світу в драматургії Лесі Українки: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Івано-Франківськ, 2009. 23 с.
3. Мавки, нявки/ Українська мала енциклопедія: 16 кн. : у 8 т. проф. Є. Онацький. Буенос-Айрес, 1960. Т. 4, кн. VII: Літери Ле Ме. С. 882.
4. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. 392 с.
5. Українка Леся. Лісова пісня. Url: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=508&page=7>